

КОРУПЦІЯ І СУСПІЛЬСТВО*

Основна хвороба представницької влади – хвороба, якої не змогло уникнути жодне суспільство незалежно від його політичного устрою – це корупція. Причому корупція представницької влади є першоджерелом корупції всього суспільства, починаючи від найвищих чиновників, суддів і закінчуючи автоінспекторами на шляхах. Будучи корумпованою, законодавча влада ніколи не прийматиме ефективних законів проти корупції. Навпаки, під виглядом боротьби з корупцією буде приймати закони, які полегшуватимуть корупцію, робитимуть її більш безпечним заняттям.

Упродовж багатомілітної історії людства жодному суспільству, жодній державі не вдавалося, навіть якщо такі спроби робилися всерйоз, знищити корупцію. Історія корупції сягає сивої давнини, часів Гомера. В «Іліаді» він описує суперечку між Одиссеєм і Аяксом за право усадкувати зброю Ахілла. Одиссей підкуповує суддів, і ті присуджують зброю йому.

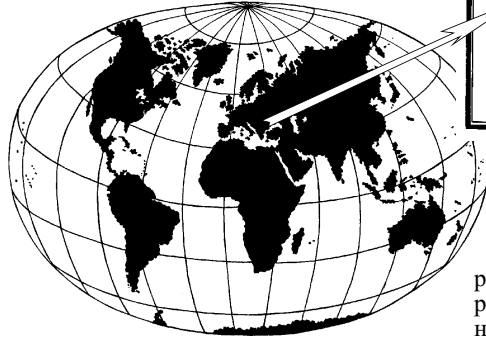
Ще раніше три богині – Афіна, Гера й Афродіта пропонують (кожна зокрема) Парису, призначеному Зевсом суддею між ними, хабара за золоте яблуко, що має дістатися найпрекраснішій з них.

Про римського імператора Веспасіана розповідають, що якось до нього звернувся його близький друг із проханням улаштувати на прибуткову посаду свого родича, Веспасіан, запідозривши, що його друг узяв хабара, зустрів прохача і, узявши в нього гроші, які той обіцяв його другу, дав йому посаду. Через деякий час друг імператора запитав: як там справи в мого родича? На що Веспасіан відповів: не тривожся, він уже мій родич.

Як бачимо, першими хабарниками були судді і носії влади...

Корупція у перекладі з латинської (corruptio) означає розбещування, підкуп. За Нікколо Мак'явеллі, корупція – це використання публічних можливостей з приватною метою. Чверть століття тому це поняття УРЕ визначала як підкупність і продажність державних, політичних, громадських діячів, урядовців і службовців, використання ними свого становища в корисливих цілях. При цьому наголошувалося, що йдеться про буржуазні держави.

На думку Сергія Дацюка [1], корупція більш фундаментальне поняття, ніж держава, оскільки вона базується на різниці між публічними можливостями та індивідуальними мотивами, які існують незалежно від держави. «Корупція створює тіньовий суспільний договір – кру-

гову поруку, руйнуючи тим самим легальний суспільний договір. Корупція вражає не лише чиновників державного апарату, які беруть хабарі, але й чиновників корпоративного сектору, які беруть «відкати», а також всіх інших професіоналів, що мають доступ до публічних можливостей...» [1].

Корупція і бюрократизм – різновиди суспільного паразитизму. Але якщо бюрократизм насамперед знижує ефективність функціонування суспільної системи, то корупція – це своєрідна ракова пухлина з численними метастазами, які можуть призвести до руйнації держави. Саме корупція разом з бюрократією свого часу стали одними з головних мільників СССР.

Людство давно знає про неспроможність і небажання бюрократичного апарату реформувати самого себе. Тема бюрократії й методів боротьби з нею в період «перестройки» і «гласності» широко висвітлювалась в працях багатьох советських вчених. Однак їхні теоретичні напрацювання відчутних позитивних наслідків для посттоталітарних держав, що постали на території колишнього СССР, не принесли.

«Ми маємо ситуацію таку, що держава, державна бюрократія бере верх чи хоче взяти верх чи вже взяла верх над суспільством... Ми відчуваємо авторитаризм буквально в діяльності кожного клерка, кожного бюрократа. Ясно, що це порушує рівновагу в суспільстві і перекреслює вже згори будь-які нормальні відносини між суспільством і державою. Бо при такому співвідношенні між суспільством і державою не може бути жодної мови про якусь демократію» [2].

Україна знехтувала напрочуд актуальними застереженнями Івана Ільїна: «Влада, позбавлена авторитету, гірша

від явного беззладдя; народ, який принципово відкидає правління кращих або не вміє його організувати і підтримати, є чорно; і демагоги суть його достойні вожді. Люди перетворюються на чорнь тоді, коли вони беруться за державну справу, спонукувані не політичною правосвідомістю, а приватною корисливістю; але саме тому вони не шукають кращих людей і не хочуть передавати їм владу. До чорні може належати всякий: і багатий, і бідний, і темна людина, і «інтелігент»... Чорнь не розуміє ні призначення держави, ні її шляхів і засобів, вона не знає загального інтересу і не відчуває солідарності... Право для неї є питання сили, спритності і удачі; і тому, бачачи силу на своєму боці, вона виявляє зухвалість і швидко стає нахабною, а розгубившись тремтить і плазує. Чорнь ненавидить державну владу, поки ця влада не в її руках... Але посадивши свою владу, вона не вміє дати їй ні поваги, ні довіри, ні підтримки; вона починає підозрювати й її, проймається ненавистю і до неї і тим розкитує та губить своє власне протиполітичне породження. А якщо їй все-таки вдається створити якусь подобу «режиму», що здійснюється під виглядом «демократії», настає торжество жаждою над загальним благом, рівності над духом, брехні над доказовістю і насильства над правом...» [3].

Професор політології Йельського університету Кейт Дарден вважає Україну тіньовою державою [4]. На його думку, основою державного управління в Україні стало заохочення корупції на всіх щаблях влади. Це, вважає американський вчений, надає владі необхідний компромат на підлеглих, який потім використовується для контролю над ними у формі шантажу та залякування. «Корупція надає стимул залишатися лояльним владному режимові, оскільки лояльність винагороджується у такий неформальний спосіб. З іншого боку, корупція дозволяє впливати на нижчих посадовців. Адже, якщо вони брали хабарі чи крали у держави гроші, вони відразу стають залежними від владної верхівки, яка може їх звільнити та притягнути до відповідальності», – зазначає про-

* Стаття вперше побачила світ у жовтні 2005 року.

фесор Дарден.

Головну відмінність корупції на Заході від корупції в Україні американський вчений вбачає у реакції на неї правоохоронних органів: «В Україні ці органи не лише знають про випадки корупції, вони сприяють їм, відслідковують їх та використовують для шантажу. І в цьому головна різниця. На Заході корупція існує через те, що правоохоронцям не вдається схопити всіх корупціонерів, а в Україні вона стала базовим елементом політичного контролю».

Навіть Леонід Кучми був змушений визнати факт надзвичайно глибокої соціально-економічної кризи в країні. Так, його звернення до народу 24 серпня 2002 року стало, по суті, визнанням існування в Україні системної кризи влади: політичної, управлінської, інтелектуальної, правової, військової, кадрової. 29 січня 2004 року, виступаючи на Всеукраїнській нараді з проблем боротьби з організованою злочинністю та захисту прав людини Президент України був змушений визнати, що корупція вразила всі сфери нашого життя.

«Сучасне українське суспільство прогнило і корумповане до основ. Інститут хабара супроводжує людину від пологового будинку аж до останньої дороги на цвинтар. І всі сприймають це, з одного боку, за норму, з іншого ж – вдають, що цього не існує... Ми давно стали посміховищем в очах світу, такою собі резервацією продажних ідіотів, брехунів, повій, пияків і злодіїв. Тільки вперто не хочемо бачити вимірив власної деградації» [5].

Корупція в нашому суспільстві досягла критичного рівня у результаті злиття влади (роки правління Леоніда Кравчука і Леоніда Кучми) з організованою злочинністю і великим капіталом. Образно кажучи, народилося триголове чудовисько, знищення якого є умовою виживання нації, народу і держави. Сьогодні вже змушені говорити про існування корупції великої і малої. «Велика корупція пов'язана з продажністю держав та організацій. Глобальна велика корупція – корупція між державами і корпораціями на міжнародному рівні. Локальна велика корупція – корупція між місцевими органами влади і корпораціями всередині держави. Мала корупція – роздрібна корупція між громадянами і чиновниками» [1].

«З 1998 року корупція стає напівлегальною політико-економічною державною системою. (...) Тепер чиновники безпосередньо перебувають на утриманні у крупного бізнесу під його безпосереднім стратегічним і повсякденним керівництвом. (...) У корупційній системі практично неможливо отримати посаду, пов'язану з використанням публічних можливостей, якщо ти не входиш в систему кругової поруки (...) Система СНГ і ЄСП тримається фактично на геополітичних за типом і корупційних за своєю суттю торгах. Предметом торгу служить все – будівництво трубопроводів, приватизація великих підприємств, інфраструктура, політичні поступки, вибори. (...) До 2004 року система великої глобальної корупції набула, наприклад, у стосунках між Україною та Росією публічного характеру – у хід пішла торгівля складовими частинами суверенітету України, геополітичною військовою орієнтацією, регіональною цілісністю держави» [1].

«Корупція в Україні процвітає не попри волю влади – кримінально-олігархічно, корумпованою до останньої клітини є вся СИСТЕМА...» [6]. Тож не дивно, що Верховна Рада у 2004 році не підтримала внесення змін до Закону «Про боротьбу з корупцією» щодо відповідальності членів уряду. Більшість у ВР налаштована проти боротьби з корупцією [7].

Причин для корупції в Україні з'явилося предостатньо. Безробіття (з урахуванням прихованого) перевищує 40 відсотків (у науці приховане безробіття сягає 90 відсотків – саме тому близько 6 тисяч докторів і кандидатів наук емігрували за кордон). Таким чином, економічний фактор корупції – один із найсуттєвіших: найвищі зарплати в Європі, як відомо,

платять у Данії (приблизно 25 євро за годину роботи), французи і фіни одержують удвічі менше, ніж данці, і займають, відповідно, 14-те і 15-те місця в рейтингу; в Україні погодинна оплата становить приблизно 60 центів (і це при тому, що рівень споживчих цін в Україні не набагато нижчий за середньоєвропейські!) [8].

Тож не дивно, що в Україні хабар став запорукою отримання добре оплачуваної роботи. Інакше кажучи, економічні негаразди провокують до корупційних дій як посадових осіб, так і простих громадян.

Існує помилкове судження, що висока оплата праці чиновників убезпечує суспільство від корупції і казнокрадства. Це найбільша помилка громадської думки, якщо не сказати «найбільша нісенітниця». Єдина гарантія від злочинства і хабарництва чиновників – це обгрунтований страх, що будь-яке зловживання коштуватиме йому, як мінімум, посади. І тільки вироблення суспільством самого механізму боязні втрати щонайменше може врятувати державу від корупції.

Тут слід враховувати і психологічний чинник. Порядна людина, якщо й прагне влади, то в надії принести користь суспільству, реалізувати свої ідеї. Непорядна рветься до влади тільки заради тієї матеріальної вигоди, що вона їй може принести. Так що порівняно помірні оплата праці чиновників може зіграти роль своєрідного фільтра.

Візьмемо, наприклад, закон про відповідальність хабарадавця нарівні з хабарником. На перший погляд, закон нібито наповнений благонамірним змістом – хабарі давати погано. Але насправді цей закон створює між хабарником і тим, хто дає хабара, кругову поруку.

З корупції законодавчої влади випливає лобізм – так би мовити, цільовий підкуп і навіть підкуп авансом, коли купуються цілі політичні партії, котрі ще не прийшли до влади, але мають перспективу здобути депутатські мандати. Чи існує хоча б один парламент у світі, в якому не відбувалися скандали з приводу хабарництва його членів? Корумпованість законодавчої влади робить державу безпомічною у боротьбі з організованою злочинністю, яка тепер проникає вже в саму владу і зростається з нею.

Зупинимося ще на одному законі, який сприяє корумпованості народних обранців. Це закон про депутатську недоторканність, який забороняє правоохоронним органам не лише притягати депутата до відповідальності, але навіть збирати відомості про його протизаконну діяльність без згоди на це самого парламенту.

Історично цей закон виник унаслідок боротьби парламенту з королівським абсолютизмом, і тоді, в часи Людовика XVI, був немовби гарантією від королівського гніву й свавілля. У демократичній державі, а ми в порівнянні з епохою Людо-

виків все-таки можемо назвати себе громадянами такої держави, цей закон – нонсенс і служить лише прикриттям корумпованості.

Отож перше, з чого треба починати (точніше кажучи, із виправлення ситуації), – це подолання безконтрольності влади в державі і знищення корупції чиновницького апарату. Суспільство мусить усвідомити, що знищення корупції є головною умовою його виживання. Це перша умова переходу до системи безперервного народовладдя. І роль ЗМІ в цьому процесі важко переоцінити.

Безперервне народовладдя характеризується тим, що виборець має право і можливість багаторазово використовувати свій голос, тобто віддати його, забрати і знову віддати стільки разів, скільки вважає потрібним.

Така форма влади (безперервне народовладдя) була притаманна людському суспільству в найдавніший період його розвитку – народні збори грецьких полісів, народне віче Новгороду, котрі у будь-який час могли відкликати обраних раніше осіб і обрати нових. Так, Великий Новгород не раз виганяв своїх князів, зокрема й Олександра Ярославича, прозваного Невським, коли той починав запускати руку в скарбницю. З цим ім'ям, до речі, пов'язане і позбавлення влади народних зборів і узурпація її князем, коли той, використовуючи монгольську навалу, прийняв владу не від віча, а від царя, тобто монгольського хана Батия, поклавши тим самим основу самодержавству.

Із зростанням території держави народні збори з тими засобами зв'язку, які мало суспільство, не могли вже збиратися часто (з розвитком сучасних комп'ютерних систем розв'язати цю проблему нескладно), і безпосереднє народовладдя було замінено представницькою владою з термінами обмеження повноважень. Характерно, що вже тоді було побойовання, що представницька влада цілком відбере владу в народних зборів, і, може бути, з цієї причини римляни обмежували виборну владу магістрату одним роком.

Для суспільства найпершим наслідком прийняття системи безперервного народовладдя є знищення корупції й організованої злочинності. Річ у тім, що організована злочинність може триматися лише на корумпованості влади і чиновницького апарату. Влада, звільнена від корупції, легко може вжити заходів, що цілком знищать організовану злочинність. І водночас є гарантія, що влада не зловживатиме отриманими від народу правами, бо в такому разі рейтинг владних інституцій негайно спаде. Саме визначення рейтингу налагоджує постійний зворотний зв'язок між владою і народом, дозволяє їй звіряти свої дії з волею народу й у відповідності з нею діяти швидко, рішуче, але мудро.

Вся історія держави засвідчує про те,

що будь-який державний чиновник може залишатися чесним і «не покладаючи рук» трудитися на користь багківщини лише при постійній загрозі втрати своєї посади. Виборець не повинен з'ясувати, хто винен, що в місті регулярно не подається вода або взимку не увімкнуто опалення, а мусить зробити все необхідне, щоб відправити міського голову у відставку. Отже, мер сам буде зацікавлений, щоб підпорядковані йому чиновники працювали бездоганно. Якщо ж на якій-небудь ділянці владної структури буде помічена корупція, то поплагиться своїм місцем насамперед той, хто стоїть на вершині апарату управління.

За такої системи виборів влади чиновники, депутати, політичні партії стануть невідчужними, але не тому, що не захочуть продатися великому капіталові, а тому, що їх не вигідно буде купувати. Зараз великий капітал фінансує політичні партії у надії, що після приходу до влади вони віддячать своїм благодійникам. При безперервному народовладді будь-яка партія, підкуплена великим капіталом, може відразу позбутися влади, і вкладені в неї гроші, будуть втрачені.

Разом з тим, жодна боротьба з організованою злочинністю, зловживаннями влади і чиновників не матиме успіху, якщо в країні не створений реально незалежний механізм судочинства. Найстрашніша для суспільства корупція – це корупція судів, оскільки суд є останньою інстанцією, куди громадяни можуть звернутися за справедливим рішенням. ЗМІ повинні донести до громадян цю ідею – конечну потребу створення реально функціонуючого незалежного механізму судочинства: судді обираються народом, тобто одержують судову владу безпосередньо з рук суверена; судді не можуть бути змінені виконавчою владою; утримання судів і суддів повинно бути визначене і закріплене Конституцією; надалі ніхто не може змінити розмірів їхнього утримання, тобто виконавча влада позбавляється можливості управляти судами за допомогою додавання їм матеріальних благ або, навпаки, обмеження; змінити суддів або усунути їх від посад можуть тільки виборці, для чого має бути вироблений ефективний механізм; для нагляду за діяльністю судів необхідно створити виборний орган, незалежний від інших структур влади; судова влада повинна обмежуватись судом присяжних.

В умовах свободи слова приховати факти корупції перед ЗМІ неможливо. Тому перше, що намагається зробити будь-яка влада – це підпорядкувати собі засоби інформації. Тоталітарний режим з цією метою вдається до прямого насильства. «Демократичний» намагається підпорядкувати собі ЗМІ підкупом, позбавленням ліцензій, а коли і це не допомагає, то не зупиняється і перед скоєнням злочинів. Підтверджен цим простотатньо. Тому постійний контроль

за владою і чиновниками за допомогою системи безперервного народовладдя життєво необхідний суспільству й у ньому, мабуть, єдиний шанс уникнути руйнівного соціального вибуху, втрати державності і загибелі нації.

Жовтень 2005 року

P.S.

«З усією критичністю ставлячись до міжвоєнного періоду, треба визнати, що в Речі Посполитій суспільство мало почуття державності та обов'язку щодо вітчизни. Фінансові службовці, які становили найчисленнішу частину державних працівників, оплачувались дуже низько. Незважаючи на це, хабарництва майже не існувало. Кількість скандалів, економічних афер, пов'язаних з політичними колами, також була мінімальною... До речі, мораль поляків після здобуття незалежності не була бездоганною, зокрема, партійні чвари стали звичайним явищем. Але все це подолав Юзеф Пілсудський. Це означає, що польську суспільність можна виховати» (Єжи Гедройц).

Чи можна виховати суспільність українську? Хто її виховає? Порошенко, Яценюк, Гройсман, Ложкін, Ляшко, Тимошенко, Фірташ, Пінчук, Коломойський?.. Неозброєним оком видно, що прем'єр-міністру і президентові складно знайти спільну мову, щоб вивести країну з кризи. Помітних результатів боротьба з корупцією не дає. Бракує українського Юзефа Пілсудського?..

2014 року Петро Порошенко пафосно зачитував новому генеральному прокуророві Віталію Яремі слова/кредо сингапурського реформатора Лі Куан Ю: *«Почніть з того, що посадить трьох своїх друзів. Ви точно знаєте – за що. І вони знають – за що. І народ вам повірить»*. Не спрацювало. Можливо, доречніше було б подарувати копію картини Герарда Давида *«Здирання шкіри з продажного судді»*?..

ЛІТЕРАТУРА

1. Дацюк С. Коррупція, которую мы не любимую мы не любим // www.pravda.com.ua, 16.02.2005.
2. Дашкевич Я. «На позиціях правди і об'єктивності...» // За вільну Україну. 7 лютого 2004. – С. 4.
3. Ильин И. Аксиомы власти // Новое время. – №10, 1990. – С. 41.
4. Корупцію за мотивами... // www.pravda.com.ua. 29.12.2003.
5. Пахолків С. Ілюзія очищення // Львівська газета. – 14 лист. 2003, С. 4.
6. Капелюшний Л. Хто і для чого кричить «корупція» // Свобода, 3–9 лютого, 2004, С. 2.
7. Львівська газета, 24 березня 2004, С. 3.
8. Серпень І. Ціна години роботи // Поступ, 18–24 березня 2004, С. 15.

Олег К. РОМАНЧУК,
шеф-редактор журналу «Універсум»